

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת אחרי-מות ופסח, תשע"א
מספר 911מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

משמעות שיר השירים לפי המלבי"ם

בספרי התנ"ך ניתן למצוא סוגים ספרותיים שונים: סיפורים היסטוריים, מצוות והוראות, דברי מוסר ודברי חכמה. בדרך כלל ניתן להבין את כולם על פי פשוטו של מקרא, אלא שחז"ל הוסיפו רובד של דרשות המעשירות את משמעותם. כך מתקבלות בדרך כלל זו ליד זו שתי רמות של פרשנות: אחת על פי הפשט ואחת על פי הדרש. שתי רמות אלה לגיטימיות במידה שווה.

יוצא דופן הוא ספר שיר השירים, שלפי המסורת כולו אלגורי.¹ אמנם יש משלים אחרים במקרא, בעיקר בספרי הנביאים, אולם אין הם באים אלא כדי לחזק את דברי הנביא, וה' מפענח אותם ומסביר את משמעותם (למשל, ירמיה א:יא-יד). אבל שיר השירים הוא ספר שלם, שעל פי פשוטו מתאר לכאורה עלילה רומנטית שאין מקומה בכתבי הקודש, אלא שחז"ל קבעו שאין להבינו כך, ולכן החליטו לכלול אותו בקאנון התנ"כי. ואמנם מובא במשנה (ידים ג, ה):

כל כתבי הקדש מטמאים את הידיים, שיר השירים וקהלת מטמאים את הידיים... רבי יוסי אומר: שיר השירים מחלוקת... אמר רבי עקיבא: חס ושלום לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידיים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל כתובים קדש ושיר השירים קודש קדשים.

משמעות קביעה זו של רבי עקיבא היא שבניגוד לשאר ספרי המקרא, שבהם הפשט הוא הבסיס לדרש, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו, עיקר המשמעות של ספר שיר השירים מצוי בדרש דווקא. וכך מתבטא בעניין זה הרב סולוביצ'יק:

מגילה זו לא ניתנה להתפרש כפשוטה. בכל התורה כולה מותר לנו לפרש את הפסוקים בין כמדרשם ובין כפשוטם. פשוטו של מקרא מהווה חפצא של תורה. בשיר השירים נתמעט הפשט המילולי מחלוקת שם תורה, ואת מקומו ירש מדרש הכתובים. המתודה הסמלית יחידה היא. כל המבאר מגילה זו על פי פשוטם של הכתובים ביחס לאהבה חושנית, מחלל קדושתה וכופר בתורה שבעל פה.² אם כן, מהו הנמשל? בעניין זה רבו הפרשנויות המתמודדות עם פענוח תוכן הספר מהתלמוד והמדרש ועד לפרשנים בימינו. ניתן למיין את הפירושים השונים לשלוש קטגוריות:

(א) חז"ל, התרגום ובעקבותיהם רש"י, אבן עזרא ואחרים פירשו את הנמשל שבשיר השירים כמכוון לאהבה השוררת בין ה' לכנסת ישראל.

(ב) ר' שמואל בן יהודה אבן תבון, ר' יוסף אבן ועקנין, ר' יוסף אבן כספי, רלב"ג והמלבי"ם פירשו את הנמשל כמכוון למה שמתרחש בנפשו של החסיד אוהב ה', כפי שכתב הרמב"ם בעניין ציווי אהבת ה' (הלכות תשובה י, ג): "אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה מאהבת אותה אישה והוא שוגה בה תמיד".

¹ בקרב חוקרי התנ"ך – יהודים ולא יהודים – יש דעות שונות ומגוונות על המשמעות האמיתית של שיר השירים, והם הציעו עבורו פירושים שונים (ראו שלום מ' פאול, ערך "שיר השירים", אנציקלופדיה מקראית). הצגתי כאן את העמדה היהודית המסורתית על פי חז"ל וממשיכיהם.

² הרב יוסף-דוד סולוביצ'יק, "ובקשתם משם", מתוך איש ההלכה – גלוי ונסתר, ירושלים תשנ"ב, עמ' 120.

והרמב"ם מציין בסוף דבריו: "הוא ששלמה אמר דרך משל "כי חולת אהבה אני", וכל שיר השירים משל הוא לעניין זה".

אלא שיש לחלק בין פרשנים כמו רלב"ג, שמפרשים את השיר בדרך פילוסופית, כאשר לדעתם ה"דוד" מייצג את "השכל הפועל", וה"רעיה" מייצגת את "השכל ההיולי" של החסיד,³ ובין אחרים כמו המלבי"ם, הנמנעים מלהזדקק לקטגוריות השייכות לפילוסופיה האריסטוטלית.

ג) לפי המקובלים, האהבה שבשיר השירים רומזת לתשוקת הבריאה לבוראה ולתשוקת העולמות שנפרדו ונתרחקו ממקורם לשוב ולדבוק בצור מחצבתם.⁴

להלן נציג את פרשנותו המקורית והמעניינת ביותר של המלבי"ם:⁵

כל אדם מורכב משני חלקים נפרדים: מצד אחד גופו, שהוא מקור ומכלול התאוות החומריות המסיתות אותו כל חייו: "הצלחות הזמניות... הון ועושר, כבוד ומשרה, חמדת עולם ותענוגות בשר".⁶ מצד אחר שוכנת בקרבו נשמה אלוקית שהעניק לו הקב"ה, והיא מקור כל השאיפות הרוחניות של האדם "לאסוף חכמה ודעת, לבקש יראת ה' וענות צדק, לאהוב את ה' ולדבקה בו". לפי המלבי"ם, אין לראות בנשמה רוח חיים בלבד אלא ישות טרנסנדנטלית המשמשת ממשק בין הקב"ה לברואיו, בהתאם לקטע התפילה שעל האדם לומר מדי בוקר: א-להי, נשמה שנתת בי טהורה היא, אתה בראתה, אתה יצרתה, אתה נפחתה בי, ואתה משמרה בקרבי, ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא, כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' א-להי וא-להי אבותי רבון כל העולמים אדון כל הנשמות.⁷

בקרוב כל אדם נאבקים שני הכוחות הנ"ל זה בזה, כאשר כל צד מושך אותו בכיוון אחר:⁸ הגוף מבקש לרדוף אחר התענוגות החומריות, והנשמה דוחפת את האדם לעסוק בתורה ובמצוות ולחיות חיים רוחניים. לפי המלבי"ם, המשל בשיר השירים מתאר את המאבק הזה על כל צדדיו. לשם כך הוא נותן דעתו לחייו של שלמה המלך, מחבר הספר על פי המסורת, המשמש פרדיגמה למה שמתרחש בקרב כל איש ואיש. שלמה המלך חש יותר מכל אדם אחר את הקוטביות הזאת ואת הניגוד שבין חיי תענוגות לחיי רוח, כאשר "בחיים הגופניים השיג מאווי עולם ותענוגות הזמן יותר מכל האדם", לפי תיאורו בספר קהלת. אבל לעתים מזומנות זכה שלמה המלך למראות אלוקים והשיג אפוא דרגה של נביא, כאשר מצב הנביא מביע את שיא החיים הרוחניים. שכן מתנאי הנבואה שבזמן חלותה על האדם כל פעולות הגוף מפסיקות לפעול, ובזמן זה הנשמה היא השלטת היחידה.

המלבי"ם מפענח אפוא את המשל כך: המלך שלמה מייצג את "הכוח המתעורר או היצר המושל בגוף אשר כל כוחות הגוף נשמעים אליו למלאות פקודתו", וכן "בנות ציון" או "בנות ירושלים" את "הכוחות הנפשיות הנתלות בחומר למיניהם", ונשי שלמה "את הגוף על כל פעולותיו". הרעיה מייצגת את הנשמה האלוקית הכלואה בגוף האדם וחושקת בדודה, בקב"ה.

העלילה כשהיא לעצמה פשוטה; המלך חושק ברעיה ולוקח אותה על כורחה לארמונו, והיא מואסת בו ומנסה לברוח החוצה כדי למצוא את דודה "הרועה בשושנים". משמעות המשל: הקב"ה מסר את הנשמה הרוחנית בידי הגוף שמנסה לפתות אותה עד שתשתף פעולה אתו בכל מאווייו. היא מצדה מסרבת ומתגעגעת למקורה הטהור והקדוש,⁹ ומפעם לפעם אף מצליחה לברוח ולהידיבק בה' כאשר רוח נבואית חלה על שלמה המלך. בסופו של דבר היא משתחררת לחלוטין וחוזרת למקורה הקדוש כאשר שלמה המלך נפטר והחזיר את נשמתו לה'.

מסופר על חמש הזדמנויות שהרעיה ברחה כדי להתחבר עם דודה, כאשר בארבע מתוכן היא הוחזרה בכוח לארמונו המלך, ורק בפעם החמישית היא נשארה לצמיתות עם דודה. כאן נרמז על ארבע הפעמים שבהן זכה שלמה המלך לנבואה, ובפעם החמישית מדובר בפטירתו, כלהלן:

1) בראשית מלכותו נראה ה' לשלמה בחלום והציע להעניק לו את מבוקשו. שלמה הצעיר ביקש מה' חכמה כדי שיהיה מסוגל לשפוט את העם, ובשכר שלא ביקש דברים חומרניים כמו אריכות ימים, עושר וניצחון על אויביו, הקב"ה הבטיח להעניק לו גם את מה שלא ביקש (מל"א ג:ה-יד).

2) אחרי בניין בית המקדש הבטיח הקב"ה לשלמה שישכון בו בתנאי ששלמה ישמור את ציווייו (שם ו:יא-יג).

³ ראו ר' לוי בן גרשום, פירוש לשיר השירים, ההדיר מנחם קלנר, רמת-גן 2001, עמ' 41.

⁴ ראו פירושו של עמוס חכם, סדרת דעת מקרא, ירושלים תש"ן, עמ' 10-11.

⁵ רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל (וולווצ'יסק אשר בפולין 1809–1879) קניגסברג (1879).

⁶ התורה והמצוה, ירושלים 1957, הקדמה לשירי נפש, מבוא המחברת, עמ' תתמח. הציטוטים להלן משם.

⁷ בבלי ברכות מד ע"א.

⁸ על מקור רעיון זה ראו: דוד פלוסר, "הדואליזם בשר-רוח במגילות מדבר יהודה ובברית החדשה", יהדות בית שני, קומרן

ואפוקליפטיקה, ירושלים תשס"ב, עמ' 244-251.

⁹ ראו ר' שניאור זלמן מלאדי, ליקוטי אמרים תניא פרק יט.

- (3) אחרי תפילת שלמה בעניין בית המקדש שוב נראה אליו ה' והבטיחו שישגיח לעולם על בית המקדש שבנה (שם ט:א-ג).
- (4) ברביעית נגלה ה' לשלמה בסוף חייו, כאשר על פי הכתוב נטש את דרך ה' בהשפעת נשותיו הנכריות. ה' בישר לו שזרעו לא יזכה למלוך על כל ישראל (שם יא:יא-יג).
- (5) הפעם החמישית היא כאמור, כאשר שלמה המלך נפטר והחזיר את נשמתו לה'. מנהג קדום הוא לקרא את שיר השירים בשבת חול המועד פסח, ואם אין שבת כזאת – בשביעי של פסח או בראשון של פסח.¹⁰ הסיבה אינה ברורה, והוצעו לה כמה הסברים:
- "לכך אנו אומרים אותה בפסח על שם ששיר השירים מדבר מגאולת מצרים. שנאמר 'לְסִסְתִּי בְרִכְבֵּי פְרָעָה'" (שיה"ש א:ט).¹¹
- "נוהגים לומר שיר השירים מפני ששיר השירים מדבר על האהבה שבין כנסת ישראל לאביהם שבשמים שהיתה ההתחלה ביציאת מצרים".¹²
- תיאורי האביב המופיעים במגילה הם הסיבה לקריאתה בפסח, המכונה חג האביב.¹³ למשל: "כִּי הִנֵּה הַסִּתְּיוֹ עָבַר הַגֶּשֶׁם חָלַף הַלֶּךְ לוֹ. הַנְּצַנִּים נָרְאוּ בְּאֶרֶץ עֵת הַזְּמִיר הַגִּיעַ וְקוֹל הַתּוֹר נִשְׁמַע בְּאֶרְצָנוּ. הַתְּאֵנָה חִנְטָה פְּגִיחַ וְהַגְּפָנִים סָמְדָר נִתְּנוּ רֵיחַ קוֹמֵי לֶךְ רַעֲיָתִי יִפְתִּי וְלִכִּי לֶךְ" (ב:יא-יג).
- לפי מה שנאמר לעיל בשם המלבי"ם, ניתן להציע הסבר נוסף: הלוא ידוע כי "החמץ רומז ליצר הרע, ובדיקת החמץ וביעורו רומזים למלחמה כנגד יצר הרע".¹⁴ אם כן, ראוי בתקופת פסח להזכיר לכל אחד ואחד את המאבק בין היצר הטוב ליצר הרע, בין הגוף החומרי לנשמה המושכת לחיים רוחניים.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

¹⁰ שולחן ערוך, אורח חיים, תצ ט ברמ"א.

¹¹ מחזור ויטרי, הלכות פסח, סימן קו. וראו פירושו של רש"י על אתר.

¹² ערוך השולחן אורח חיים סימן תצ.

¹³ על פי שמות כג טו.

¹⁴ ספר התודעה, חמץ ומצה – אור לארבעה עשר – בודקין את החמץ. על פי זוהר בראשית, פרשת ויחי, דף רכו ע"ב.